

מגן, 77 ג' 221 (1998)

על ה"כ"ן או ה"לא"

חמוטל בר-יוסף: הלא, הוצאת כרמל, 1998, 100 עמ'

הקצרה דחוסה למדי. התיאורים יורדים לפרטי פרטים, שקשה לעקוב אחריהם מתוך עניין. אפשר להעריך את יכולת התיאור ואת היכולת הלשונית הגבוהה שבאה לידי ביטוי בתיאורים הללו, אך חסר אותו מימד שהופך שיר או פואמה למרתקים. אולי המינוח הנכון בין תיאור לעלילה, אולי משהו אחר. בכל מקרה, הפואמה לא עומדת בסטנדרטים הגבוהים שמציבים השירים ברובם, להוציא הסוף המפתיע על ההומור המקביר שבו, בתוספת קורטוב של קלילות ההפוכה כמו בן ל"מעשה חווה". גם הפואמה "המקום הכואב" לא

מספיק מעובדת. היא עשויה להיות אולי שיטת לפואמה טובה. יש בה חלקים טובים מאוד, וחלקים אחרים שכמו "הודבקו בה" במלאכותיות. יש תחושה של מעין דבקות במלים ובזכרונות. כמו קושי לוותר על המלים והסיפורים ולנסות להחלי את הכול. פואמה זו מכילה קטעים שיכלו "לפרנס" מספר שירים בנפרד. החטיבה הראשונה למשל, פותחת במלים: "תנסה לחשוב על פרה שיוצאת מהרפת למרעה" וחזרתה בשורות: "מה יש פה להסביר. או שאתה מכיר את המקום הכואב/ או שאתה לא מכיר." (עמ' 97). בין השורות הללו יש תיאור מטאפורי מורכב, ופיתוח אפשרויות של דמיון בתוך דמיון, ואמירה ברורה מתוך תעוזה המביטה הישר אל הכאב, המאפיינת את שירתה של בר-יוסף. אבל במקום לקטוע את השיר בנקודה הזו הטבעית, יש המשך הנקשר אל זכרונות ילדות של הדוברת. בשלבים מאוחרים יותר של הפואמה יש איחוד או קישור בין העבר להווה באמצעות שימוש באובייקטים דומים; הפרה המדומה בראשית השיר הופכת למרכיב בדימוי מאוחר יותר: "והולכת כמו פרה מלאה שמש שחורה".

כשבעים שירים, שתי פואמות ושבעה שערים כולל ספר שיריה האחרון, השישי, של חמוטל בר-יוסף. השירים טעונים לעתים קשים; ביניהם שירים אישיים יותר ופחות, שירים שיש בהם ראייה חברתית רחבה, וכאלו שמודגשת בהם תפיסת המציאות, העולם או הטבע מזווית אחרת. למשל, השיר, ללא כותרת, שבעמ' 16, משקף את סגנונה הייחודי של בר-יוסף במיטבו:

"השמש נגלית שוב מאחורי גבנו/ מחזיקה מעיל אור ענק, מוכנה/ שוב לעזור לכולנו ללבוש בו, אבל לא לכולם בבת-אחת. רק העלבונות עוד שורפים/ את בטן האדמה, שאינה יכולה להרדם/ בלי מחמאות וקורבנות, שמע: מאחורי החושך שרים/ גבעולי החיטה או האורז, או התירס, שאכילתם משככת קצת/ את הגעגועים ואת הכעס."

כאן, תמונת השמש המגוננת, הניצבת מאחורי בראי-עולם לכסותם ב"מעיל אור", מוכיחה שוב, שיש חדש תחת השמש, גם כשהאובייקט העומד בבסיס המטאפורה שימש בתפקיד זה פעמים אינספור. גם התייחסות הלשוני הבנאלי של שימוש ב"אור" במקום "עור", מקבל כאן משמעות חדשה: הצירוף "מעיל עור" מתקשר בדרך כלל עם קור. שמש מתקשרת עם חום. ואילו כאן, חוברות האסוציאציות ל"מתכון" חדש בו גבולות הקור החום והאור לא ברורים, ומתערבבים ביניהם, בתמונה מוחשית ויפה.

לחמוטל בר-יוסף היכולת לומר דברים עד הסוף, ללא מורא מהמלים או מתיאורים קשים, כמו, למשל, בשיר: "בגנו של הלץ", שמשמשים בו כאב, ואירוניה מרה, ופנטסיה, המגלמת תמימות גדולה לצד האכזריות גדולה.

הרבה מאוד ביקורת עולה מהשירים, כולל ביקורת עצמית, הבאה לידי ביטוי באמירות ציניות, לעיתים במעין הומור מקאברי, כמו בפואמה "האצבע", העוסקת בקורותיה של אצבע, שהופכת למעין יישות עצמאית, וסופה שהופכת "תבשיל" בידי הדוברת בעלת האצבע. מעין מטאפורה לאישיות המעכלת את עצמה.

בניגוד לחלק ניכר מהשירים, גם בפואמה "אצבע" הקצרה יחסית (שני עמודים צפופים), וגם בפואמה "המקום הכואב", שהוקדש לה השער האחרון בשלמותו (ארבעה עמודים צפופים), חסרים העיבוד והליטוש. הפואמה

או, למשל, השיר בעמ' 43 (ללא שם): "כל הלילה ראיתי בעליל/ את החשוב ביותר/ שמסביר ומחליט/ לשם מה נולדתי/ ולמי יש צורך/ בחיים שלי." היה לי תענוג/ מהבירות/ של האמת הפשוטה/ להפליא/ וזה כמו שיר/ מתוקה כמו צוף/ עתיקה כמו חלי/ בנקי לא הצלחתי/ לזכור אף שם/ זעיר/ מהחלום/ מתי אסעם שוב/ את הטעם הכור/ של הוכלית/ זהו שיר פילוסופי קצר, המייצג, לדעתי, את השירים הפחות טובים שוב באה לידי ביטוי היכולת

להניק משמעות חדשה, ולחפוף להעניק "עלם" שירים. שפת-השירים אינה פשוטה. יש בה שילוב מעניין בין שפה הקרובה לשפה מדוברת אך לא נמוכה, לבין שפה מאד ספרותית, למרות שאינה שפה גבוהה במובן הרגיל. לא מאליצת ולא מרוקית. למרות שימוש מרוקני, לכן, לעיתים, במלים למשל, שמוש במלים נדירות או בנטיה שלוק, כמו: "אלוהים" או "ללוהים". (עמ' 42, וכי).

ניצח גורביץ' לפירוש הקורא. נקודה נוספת למחשבה: מצד אחד שירים רב-משמעיים, מצד שני עוברת דרכם תחושה של מעין אמת מוחלטת. של דברים חזוברים בסלע ויצוקים בעופרת ובפלדה. למרות הסתירה שקיימת לכאורה בין הדברים, הם בדרך כלשהי מתיישבים בשירים. אולי יש פנים שונות לאמת המוחלטת, ואולי זה ביטוי לפער העומד לעיתים בין חזונית המשורר לפירוש הקורא.

ניצח גורביץ'

